

DISPUTE ISTORIOGRAFICE PRIVIND PROBLEMA BASARABIEI: STUDIU COMPARATIV

Ovidiu TURTUREANU,

dr. în istorie, profesor de istorie și filosofie,

Centrul de Excelență în Energetică și Electronică, Chișinău

Summary

At the moment, when we celebrate one hundred years since the Union of Bessarabia with Romania, we find that Bessarabia remains to be both an object of geopolitical dispute and a contradictory problem in historiography. In this study, we aim to make a comparative analysis of the how Bessarabian issue is reflected in the historiographical environment, both from the Republic of Moldova, Romania and Russian Federation, and in Ukraine, especially that, starting with 20th century in the history of Bessarabia also appears the Ukrainian factor.

Keywords: *historiography, the problem of Bessarabia, comparative study*

În prezent, când aniversăm o sută de ani de la Unirea Basarabiei cu România, constatăm că Basarabia rămâne să fie în continuare atât un obiect de dispută geopolitică, cât și o problemă contradictorie în istoriografie. Ne-am propus deci ca obiectiv să facem o analiză comparativă a felului în care este reflectată problema Basarabiei în mediul istoriografic.

Primele date istorice referitoare la Basarabia ne sunt oferite încă de Dimitrie Cantemir în monumentală sa operă *Descrierea Moldovei*, scrisă în latină în 1714–1716. Autorul face în câteva pagini o descriere a teritoriului numit Basarabia¹⁶⁰, menționând că „era odată a treia parte a Moldovei. Această parte de țară fu subjugată de turci înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre până în ziua de astăzi sunt pline de moldoveni care urmează legea creștină și rabdă tirania turcilor și a tătarilor”. Mai departe, menționează că Basarabia se împărțea în patru ținuturi: al Bugeacului, al Achermanului, al Chilieii și al Ismailului¹⁶¹.

Despre perioada antică a acestei regiuni și despre etniile care au locuit aici aflăm din cea mai fascinantă carte despre începutul istoriei în părțile noastre – *Getica*, scrisă de marele istoric român, Vasile Pârvan, acum aproape o sută de ani.

¹⁶⁰ În perioada lui Cantemir, Basarabia se numea partea de sud al Moldovei, cedată în secolul al XIV-lea de Alexandru Basarab voievodului Moldova.

¹⁶¹ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. București: Minerva, 1973, p. 24-28.

Autorul evidențiază spațiul etnic al geților ca fiind drept cel mai nordic neam tragic¹⁶². Istoricii consideră că încă din secolul al VIII-lea î.Hr. s-a produs separarea ramurii nordice a geto-dacilor din marea familie a tracilor. Ulterior, prin unirea triburilor geto-dace, Burebista a întemeiat primul stat centralizat, numit Dacia¹⁶³, parte componentă a căreia a fost și teritoriul dintre Prut și Nistru, urmat apoi de alte perioade istorice, cum ar fi: a) perioada cuceririi romane a Daciei și romanizarea, b) perioada postromană, caracterizată prin pătrunderea triburilor germanice și slave, c) retragerea slavilor la Sud de Dunăre și încheierea procesului de constituire a poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic¹⁶⁴, d) constituirea statelor medievale românești, îndeosebi formarea statului Țara Moldovei, aproximativ în jurul anului 1359, care a cuprins, inclusiv și teritoriul numit ulterior, Basarabia.

În prezent, știm că denumirea de *Basarabia* provine de la numele dinastiei muntenești a Basarabilor, iar potrivit surselor istorice, între secolele XIV–XV zona Bugeacului de astăzi s-a aflat sub autoritatea domnitorilor munteni.

Problema Basarabiei datează de la sfârșitul războiului ruso-turc din 1806–1812 și semnarea Tratatului de pace de la București din 16/29 mai 1812, prin care teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru este anexat de Rusia, care, ulterior, extinde toponimul *Basarabia* asupra întregului spațiu pruto-nistrean¹⁶⁵. Anexat la Imperiul Rus, teritoriul Moldovei de la Est de Prut a fost supus în primele decenii ale dominației țariste unui intens proces de colonizare cu elemente străine (bulgari, găgăuzi, nemți, polonezi etc.), promovându-se, totodată, o politică de rusificare, care, într-o anumită măsură, a contribuit la modificarea structurii etnice a Basarabiei, în primul secol de ocupație țaristă.

Important este de menționat că pe parcursul întregii perioade, teritoriul dintre Prut și Nistru s-a aflat în componența Imperiului Rus (1812–1917) sub denumirea de *Basarabia*, iar pe harta politică a Europei a continuat să existe statul moldovenesc cu centrul politic la Iași, care a mers mai departe pe drumul istoriei și care a avut un rol destul de important în 1859 la constituirea statului modern Român.

Anume din această perioadă, așa cum menționează istoricul rus Oleg Grom, începe o „competiție simbolică” între Imperiul Rus și Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei (din 1881, Regatul României) privind problema Basarabiei¹⁶⁶. Istoricul rus are dreptate când vorbește de o „competiție simbolică”, pentru că, analizând istoriografia rusă din sec. al XIX-lea, observăm că istoricii ruși din această

¹⁶² Eugen Statnic. *Din istoria veche a Basarabiei*. Bacău: Vicovia, 2015, p. 16.

¹⁶³ Ioan Scurtu ș.a. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*. București: Institutul Cultural Român, 2003, p. 19-21.

¹⁶⁴ Valeriu Dulgheru. *Istoria integrală a Basarabiei*. Chișinău: Serebia, 2016, p. 73-114.

¹⁶⁵ Dinu Poștarencu. *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*. Chișinău: Grafema-Libris, 2005, p. 4.

¹⁶⁶ Олег Гром. *Бессарабия в составе Российской империи 1812-1917*. Москва: НЛО, 2012, с. 19.

perioadă încă nu depun „eforturi mari” să demonstreze așa-numita apartenență istorică a Basarabiei la „pământurile istorice rusești” (исконно русские земли), lucru ce l-au făcut, cu mare osândă, în sec. XX.

Mai mult, poate fi observat faptul că unii autori ruși care au studiat realitățile din Basarabia evidențiază originea romanică a basarabenilor și legăturile lor istorice cu românii din Principate. De exemplu, funcționarul rus P. Svinin, trimis în Basarabia de către generalul rus I. Harting pentru a examina modul de administrare a Basarabiei, la doar numai patru ani de la anexarea ei din 1812, afirma că „Basarabia a fost desprinsă de Moldova, iar istoria ei e strâns legată de istoria acesteia din urmă”, precum și faptul că „populația ei se trage din coloniști romani și are același trecut cu întreg poporul românesc”. Mai departe scrie: „Locuitorii autohtoni ai regiunii sunt moldoveni sau români (vlahi), ei vorbesc limba moldovenească care e de origine latină”¹⁶⁷. Autorul se bazează în principal pe informații primite de la localnici, ceea ce demonstrează o autoconștiință a acestui fapt, cel puțin printre boierimea basarabeană.

Mărturii valoroase privind legătura istorică a Basarabiei de spațiul istoric românesc aduce geograful și istoricul rus Ignati Iakovenko în cartea sa *Starea actuală a Principatelor turcești Moldova și Valahia și a regiunii rusești Basarabia*, tipărită la Sankt Petersburg în 1828. În această lucrare, autorul evidențiază caracterul unitar al spațiului carpato-danubiano-pontic în evoluția sa istorică, din cele mai vechi timpuri¹⁶⁸.

Iar primul autor al unei lucrări științifice referitoare la Basarabia este considerat un ofițer din Statul-Major al armatei ruse, pe nume Alexandr Zașciuk. El vorbește despre comunitatea dintre locuitorii autohtoni ai Basarabiei și cei din Principatele Române, abordează tema raportului dintre basarabeni și frații lor din Principatele Române și scoate în evidență trăsăturile de caracter ale românilor ca popor, făcând referire, în primul rând, la influența romană¹⁶⁹. Lucrarea a fost scrisă după unirea Principatelor, iar autorul rus arată legătura istorică a Basarabiei cu Principatele Române, inclusiv prin citarea, în anexa lucrării sale, a unei liste complete de domnitori ai Principatelor, astfel arătând, de fapt, locul Basarabiei în spațiul istoriei românești.

Dovezi precum faptul că populația majoritară a Basarabiei era românească aduc și alte lucrări ale autorilor ruși, cum ar fi: *Basarabia. Descriere istorică*, de

¹⁶⁷ Igor Șarov, Andrei Cușco. *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din sec. XIX*. În: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002. <https://ro.scribd.com/document/43536062/Identitatea-na%C5%A3ional%C4%83-a-basarabenilor-in-istoriografia-rus%C4%83>

¹⁶⁸ Игнатий Яковенко. *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии, и Российской Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1812, с. 81-89.

¹⁶⁹ Александр Защук. *Бессарабская область*. Ч. 1-2, Санкт-Петербург, 1862, с. 151.

istoricul și etnograful rus, T.N. Batiușkov; *Dreptul bizantin în Basarabia*, de Lev Casso; *Basarabia. Țară-Oameni-Economie*, de Leon Berg ș.a.

O etapă nouă în istoriografia privind problema Basarabiei ține de perioada 1917–1918. Ea este caracterizată prin prăbușirea Imperiului Rus, care la rândul său a favorizat începutul mișcării de eliberare națională din Basarabia, proces care s-a finalizat cu Unirea Basarabiei cu România. Cu alte cuvinte, aici constatăm faptul reînțoarcerii Basarabiei în albia aceluși spațiu etnocultural și lingvistic de la care a fost ruptă pe nedrept în 1812.

Anume în această perioadă, 1917–1918, pentru prima dată apare un interes politic față de Basarabia, manifestat prin pretenții teritoriale și din partea tânărului stat ucrainean, care la 13/26 ianuarie 1918 și-a declarat independența față de Rusia. La 16 martie 1918, Daniel Ciugureanu, premierul Republicii Democratice Moldovenești, dădea citire, într-o ședință a Sfatului Țării, unei note emise de guvernul de la Kiev către autoritățile germane, în care se menționa că „Basarabia din punct de vedere etnografic, economic și politic, constituie o parte inseparabilă a teritoriului Republicii Populare Ucrainene”¹⁷⁰. În pofida acestui fapt, istoriografia interbelică practic nu ne oferă lucrări istorice care ar face trimitere la vreun „drept istoric” al Ucrainei asupra Basarabiei, lucru ce se datorează și faptului că la începutul anilor '20 ai secolului trecut Ucraina devine deja parte componentă a Uniunii Sovietice.

În schimb, Basarabia începe tot mai mult să fie revendicată de către reprezentanții intelectualității ruse. De exemplu, geograful rus Leon Berg în cartea sa *Basarabia* scrie că „România a răpit o provincie asupra căreia nu are nici un drept politic și etnic”¹⁷¹, cu toate că în lucrările sale recunoaște: „populația majoritară a Basarabiei o constituie moldovenii”¹⁷². Asemenea stereotipuri sunt dominante în istoriografia sovietică din perioada interbelică, mai ales datorită faptului că problema Basarabiei era o problemă de ordin politic, nesoluționată în relațiile româno-sovietice. Anume în perioada interbelică apar și primele *teorii moldoveniste* care se bazează pe următoarele principii: a) moldovenii și românii sunt două popoare diferite, care vorbesc limbi diferite; b) spațiul istoric al moldovenilor, nu este cuprins între Carpați și Nistru, (așa cum a fost pe parcursul istoriei), ci între râurile Prut și Bug; c) pe parcursul secolului XIX în Basarabia s-a format o națiune moldovenească diferită de cea română etc. În susținerea acestor teorii a fost creată și autonomia moldovenească din stânga Nistrului (RASSM), iar ca exemplu sunt

¹⁷⁰ <https://www.europalibera.org/a/blog-centenarul-unirii-octavian-ticu/29018682.html>. (Accesat: 07.11.2018)

¹⁷¹ Anton Crihan. *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*. Galați: Eminescu, 1995, p. 136.

¹⁷² Лев Берг. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность*. Петроград: Рос. гос. акад. тип., 1923, с. 28.

lucrările următorilor autori: Lev Alexandri, *Basarabia și problema basarabeană*, editată la Moscova în 1924; Vladimir Dembo, *Problema basarabeană*, editată la Moscova în 1924; Hristian Racovski, *România și Basarabia. După șapte ani de la anexarea Basarabiei*, editată la Moscova în 1925 ș.a.

Aceste teze, desigur, veneau în contradicție cu viziunile istoricilor români din perioada interbelică, cum ar fi: Nicolae Iorga, Ion Nistor, Alexandru Boldur, care demonstau apartenența istorică a Basarabiei de spațiul românesc, prin faptul că este teritoriul istoric al Principatului Moldova. Lucru confirmat și recunoscut, încă în anul 1711, de către țarul rus, Petru cel Mare, care în baza art. 11 al tratatului de alianță de la Luțk, încheiat cu D. Cantemir, se angaja să respecte *pe vecie* hotarele Moldovei, „cuprinse între râul Nistru, Camenița, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea, granițele Țării Munteneste și ale Transilvaniei și marginile Poloniei, după delimitarea făcută”¹⁷³.

O altă etapă privind problema Basarabiei este reflectată în istoriografia comunistă din perioada postbelică. Perioadă în care România pornește pe calea construcției socialiste alături de Uniunea Sovietică. Din acest motiv, problema Basarabiei, reflectată în istoriografia comunistă, din URSS sau din România, poartă amprenta relațiilor politice româno-sovietice. Astfel, în anii '50 ai sec. XX, când înregistrăm o încălzire a relațiilor dintre București și Moscova, problema Basarabiei practic lipsește din istoriografia românească. Această situație însă nu se atestă după *Declarația CC al PCR din aprilie 1964*, considerată de unii istorici o *Declarație de independență* a României față de Moscova, după care problema Basarabiei apare în spațiul istoriografiei românești.

Acest lucru este vădit, după ce în anul 1964, într-un volum editat de Academia Republicii Populare Române, apăreau manuscrisele inedite ale lui Karl Marx, *Însemnările despre români*, în care se pomenea și despre anexarea nedreaptă a Basarabiei, în 1812, de către Imperiul Țarist.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în Uniunea Sovietică sarcina privind studierea problemei basarabene, în mare măsură, a căzut pe umerii istoricilor din RSSM, care au continuat într-un anumit mod viziunea istoricilor ruși, încercând totodată să fundamenteze teoretic apariția în timp a unei *națiuni socialiste moldovenești*¹⁷⁴. În fond, istoriografia sovietică moldovenească se caracterizează prin dogmatism și critică față de perioada de „ocupație românească” a Basarabiei, iar anexarea din 1812 este prezentată drept o eliberare¹⁷⁵.

¹⁷³ Anton Crihan. *Op.cit.*, p. 15.

¹⁷⁴ Александр Грекул. *Расцвет молдавской социалистической нации*, Кишинев, Картя Молдовеняскэ, 1974, 204 с.

¹⁷⁵ Артем Лазарев. *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974, 910 с.

Datorită faptului că odată cu crearea RSSM o treime din teritoriul Basarabiei s-a pomenit în componența Ucrainei Sovietice, un interes față de problema Basarabiei începe să apară din partea istoricilor ucraineni. Așa cum menționează o cercetătoare ucraineană, autoarea unei lucrări istorice despre sudul Basarabiei, Svetlana Palamarciuc: „Pe parcursul secolului al XIX-lea, istoriografia ucraineană practic nu s-a interesat de Basarabia”¹⁷⁶. Situația începe să se schimbe în primul deceniu postbelic, când apar lucrările istoricilor ucraineni, A. Iurcenco și P. Smișco, care se refereau la așa-numitele răcoale de la Hotin¹⁷⁷ și Tatarbuniar¹⁷⁸, în care se prezenta atitudinea ostilă a populației din aceste regiuni ale Basarabiei față de „ocupația” românească, astfel, se pare, autorii ucraineni urmăreau și scopul de-a justifica, într-un anumit mod, intrarea teritoriilor din nordul și sudul Basarabiei în componența Ucrainei.

O etapă nouă în istoriografia contemporană începe odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice și apariția noilor state independente. Cu toate acestea, problema Basarabiei rămâne a fi un subiect de dispută în mediul istoriografic atât din Republica Moldova, România, Federația Rusă, cât și din Ucraina. Unii istorici ucraineni chiar încearcă să plaseze nordul Bucovinei și sudul Basarabiei într-un spațiu de cercetare separat de restul Moldovei istorice. De exemplu, istoricul ucrainean M. Grigorișin în lucrarea sa *Ucraina în concepțiile politicii externe ale României* susține că problema Basarabiei de Sud și Bucovinei de Nord, în perioada interbelică, era strâns legată de problema „teritoriilor naționale ucrainene”¹⁷⁹. În această ordine de idei, și cercetătoarea ucraineană Svetlana Palamarciuc afirmă că, începând din sec. XVI, odată cu intrarea zonei Bugeacului în componența Imperiului Otoman, teritoriul ar fi avut o evoluție istorică diferită, chiar de restul Basarabiei. Totuși S. Palamarciuc evidențiază foarte clar legătura și apartenența istorică a Basarabiei de Sud la Principatul Moldovei¹⁸⁰.

În istoriografia rusă de după 1991 problema Basarabiei este elucidată prin prisma intereselor geopolitice ale Rusiei în această zonă a Europei, fapt pentru care, în continuare, sunt promovate unele teze, inclusiv din perioada sovietică, precum că Basarabia ar fi strâns „legată istoric” de Rusia, iar populația acestui teritoriu mereu ar fi avut opțiuni proruse. Lucru care nu este împărtășit de toți istoricii ruși contemporani. De exemplu, renumitul istoric Boris Socolov într-o lucrare despre cel de-al Doilea Război Mondial consideră că „presupusa unire

¹⁷⁶ Светлана Паламарчук. *Забывтая земля: историческая область Бессарабия*. Одесса: Астропринт, 2008, с. 23.

¹⁷⁷ Юрченко А. *Хотинское восстание: К истории борьбы крестьян северной Бессарабии против австро-венгерских и румынских оккупантов в 1918-1919гг.* Киев, 1948, 142с.

¹⁷⁸ Смішко П.Г. *Татарбунарське повстання: (1924 р.)*. Київ, 1956, 95 с.

¹⁷⁹ Григоришин С.М. *Украина во внешнеполитических концепциях Румынии. Їп: Украинская государственность в XX веке*. Киев, 1996, с. 197-209.

¹⁸⁰ Паламарчук С.В. *Op. cit.*, 284 с.

benevolă a Basarabiei la URSS nu este altceva decât un mit. În realitate, acest teritoriu a fost anexat sub amenințarea forței militare, iar dorința basarabenilor de a se uni cu Uniunea Sovietică nu este documentată nicăieri”¹⁸¹.

Cât privește istoriografia din Republica Moldova cu referire la problema Basarabiei, atunci ea reflectă realitățile social-politice din societate. Datorită polarizării sporite a societății moldovenești pe principii geopolitice între Est și Vest, putem determina două curente: a) Curentul istoriografic care demonstrează și susține apartenența istorică a Basarabiei de spațiul etnolingvistic și cultural românesc și b) Curentul istoriografic care este aproape de istoriografia ruso-sovietică și de viziunea politică a Rusiei.

În concluzie, putem menționa că problema Basarabiei rămâne a fi un subiect de dispută în istoriografie. Însă dacă ne referim la evenimentul din 27 martie 1918 care a realizat Unirea Basarabiei cu România, atunci îl putem considera un fapt firesc, din considerentul că a readus Basarabia la locul de unde a fost ruptă ilegal în 1812, dar și faptul că Actul din 27 martie 1918 a fost unica garanție la acel moment care a asigurat integritatea teritorială a Basarabiei.

Bibliografie selectivă:

1. Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1973.
2. Statnic E. *Din istoria veche a Basarabiei*. Bacău, 2015.
3. Ioan Scurtu ș.a. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*. București, 2003.
4. Dulgheru V. *Istoria integrală a Basarabiei*. Chișinău, 2016.
5. Dinu Poștarencu. *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*. Chișinău, 2005, Vol. 1.
6. Олег Гром. *Бессарабия в составе Российской империи 1812–1917*. Москва, 2012.
7. Igor Șarov. ș.a. *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din sec. XIX*. În: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002.
8. Яковенко И. *Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии, и Российской Бессарабской области*. Санкт-Петербург, 1812г, 303 с.
9. Защук А.И. *Бессарабская область: Ч. 1-2*. Санкт-Петербург, 1862, 847 с.
10. Crihan Anton. *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*, Galați, 1995, 148 p.
11. Лев Берг. *Население Бессарабии. Этнографический состав и численность*. Петроград, 1923.
13. А. Грекул. *Расцвет молдавской социалистической нации*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974.
14. Антон Лазарев *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1974.

¹⁸¹ Соколов Б.В. *Мифическая война. Миражи Второй Мировой*. Москва, 2011, с. 17.

15. Светлана Паламарчук. *Забытая земля: историческая область Бессарабия*. Одесса, 2008.
16. Юрченко А.Т. *Хотинское восстание: К истории борьбы крестьян северной Бессарабии против австро-венгерских и румынских оккупантов в 1918-1919гг.* Киев, 1948.
17. Смішко П.Г. *Татарбунарське повстання: (1924 р)*. Київ, 1956.
18. Григоришин С.М. Украина во внешнеполитических концепциях Румынии. În: *Украинская государственность в XX веке*. Киев, 1996.
19. Соколов Б.В. *Мифическая война. Миражи Второй Мировой*. Москва, 2011.